

NŐK A VEZETÉSBEN

Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy a nők világszerte megnövekedett foglalkozási szintjével párhuzamosan milyen társadalmi jellemzőkkel bírnak a női vezetők, növekszik-e arányuk a vezetők csoportján belül. A makroszintű áttekintés részben előtanulmányként szolgál a „Nők a gazdaságban: a menedzserek” című OTKA-kutatáshoz. A kutatás 1992–1994 között zajlik a BKE Szociológia Tanszékén a szerző vezetésével, s célja, hogy a gazdasági életben vezető pozíciót betöltő nőkkel életút-intervjúkat készítsen.

I. Nemzetközi kitekintés

Az utóbbi két évtizedben már a nyugat-európai országokat is az a tendencia jellemzi, hogy a női foglalkoztatás kibővülése miatt a munkaerő növekvő részét alkotják nők, megközelítve a Közép- és Kelet-Európában tapasztalt igen magas, csaknem 50 százalékos arányt. A szocialista gazdaságpolitika egyik legfőbb célja, a munkaerő-tartalék lehető legintenzívebb mozgósítása, a teljes foglalkoztatás elérése jelentős részben a nők növekvő munkába állítása révén volt megvalósítható. Az „ügy” érdekében olyan párt-határozatokat hoztak, amelyek többek között a nők iskolázottsági színvonalának emelését, s a női vezetők arányának növelését is hangoztatták.¹ A „felülről” irányított, erőltetett emancipáció látványos eredményeket produkált a statisztikák szintjén. Ennek a folyamatnak a visszasságaival, a munkavállaló férfiak és nők, ezáltal az egész magyar társadalom számára nemkívánatos következményeivel foglalkozott már néhány tanulmány (Koncz: 1985).

Ha a gazdaságilag fejlett országok adatait összevetjük abból a szempontból, hogy mekkora a nők aránya a keresők körében, akkor a tervgazdaságokban és a skandináv országokban találjuk a legmagasabb participációs rátát. Közismert azonban, hogy ezekben az északi országokban a női munkavállalóknak csaknem fele részmunkaidőben dolgozik, megkönnyítve ezzel a keresőtevékenység és a családi, háztartási teendők összehangolását. (1. táblázat)

A teljes és a részmunkaidős foglalkoztatás megkülönböztetésének hiánya miatt Európa eltérő gazdasági rendszereihez tartozó/tartozott országok között alig mutatkozik különbség abban a tekintetben, hogy a nők a munkavállalók mekkora hányadát alkotják. Markáns különbség sokkal inkább az észak–dél vonal mentén rajzolódik ki, mivel a Földközi-tenger országaiban — Portugália kivételével — lényegesen kisebb a nők részvétele a munkaerőpiacon, s ennek nyomán a vezetők közötti arányuk is csekélyebb.

A következőkben a női vezetők helyzetét statisztikai és szociológiai adatfelvételek alapján tekintjük át. Az elemzésre annál is inkább nagy szükség van, mert mind ez ideig nem készült átfogó vizsgálat erről a társadalmi csoportról.

Először két fő forrás alapján felvázoljuk, hogy a nők milyen arányban töltenek be vezető szerepeket a gazdaságilag fejlett országokban, majd a magyarországi helyzet ismertetése következik. A nemzetközi kitekintéshez egyrészt az *International Labour Office* statisztikai évkönyvét (Year Book 1992)², másrészt pedig a *Worldwide Government Directory* adatait használtuk fel (Women in Government 1992).³

Ha a nemzetközi statisztikákban csak azt az adatot nézzük, hogy a vezetésben mekkora a férfiak és a nők aránya, akkor *a nők javára történő folyamatos elmozdulást találunk*, azaz mindenütt *emelkedett a vezető pozícióba bekerülő nők száma és aránya*. Az Amerikai Egyesült Államokban például a nők aránya már 1970-től folyamatosan növekedett, 1988-ban elérte a 38 százalékot, s 1992-ben a 41 százalékot. Ennek ellenére igen csekély azoknak a nőknek az aránya, akik a vezetés csúcspozícióiba is bejutottak. A legtöbb szociológiai adatfelvétel legfeljebb 2 százalékra becsüli a nők arányát ezekben a pozíciókban. „Ami változott, az az, hogy több nő van a menedzsmentben. Ami nem változott: *a nők a menedzsment alacsonyabb szintjein koncentrálódnak*, s mindenhol kevesebb hatalmat jelentő pozíciókat birtokolnak, mint a férfiak.” (Powell 1988: 13) A nemzetközi tapasztalat szerint tehát pusztán az a tény, hogy a munkaerőn és a vezetésen belül növekszik a nők aránya, még nem jelenti azt, hogy a nők és a férfiak pozíciója hozzávetőleg azonos lesz.

Más adatközlésekből kiderül, hogy a skandináv országokban a magánszektorban a gazdasági vezetők 5–6 százaléka nő, az állami szektorban ennek kétszerese az arányuk (Kovalainen 1990). Nagy-Britanniában a gazdasági vezetők 8–10 százaléka nő. (Marshall 1984). Európai kutatók is az amerikai tapasztalatokat erősítették meg: minél magasabban helyezkedik el az adott menedzseri pozíció, annál kevésbé vannak képviselve benne a nők. A nők vezetésben elfoglalt aránya Svájcban 4,2 százalékot, Angliában 9 százalékot, Svédországban és Norvégiában 13,2 százalékot, Hollandiában 4,4 százalékot, Olaszországban 5,7 százalékot, Finnországban 14,4 százalékot ért el a nyolcvanas években, ám a legfelső vezetési szinten már legfeljebb csak 1 százalék a nők aránya. (Preuss 1987). *Mindegyik ország esetében tehát csak nagyon kicsi kisebbséget alkotnak a nők a vezetőkön belül.*

A női vezetők társadalmi helyzetét elemző kutatókat régóta foglalkoztatja a kérdés, hogy mi okozza a nők kis arányú részvételét a foglalkozási hierarchia magasabb szintjein. Vajon a férfiak és a nők kora gyermekkori szocializációjának eltéréseiben keresendők az okok (a karrier iránti motiváció, a feladat betöltéséhez szükséges képességek, készségek hiánya), vagy pedig a szervezeti diszkriminációt érhetjük tetten (a karrier lehetőségének hiánya). Ebben a tanulmányban nem vállalkozhatunk a fenti kérdés direkt megválaszolására, pedig a válaszadás hozzásegíthetne bennünket ahhoz, hogy jobban megértsük a vezető beosztású nők helyzetét. Igyekezünk azonban a statisztikai adatokból felsorolni néhány bizonyítékot a nőkkel szembeni diszkrimináció meglétére.

A nők nemcsak a gazdasági vezetésben, de a politikai döntéshozatalban is csekély szerepet játszanak: kormányzati részvételük eltörpül a férfiak jelenléte mellett. A végrehajtó hatalom legmagasabb pozícióit vizsgálva — a minisztertől a helyettes államtitkárig — azt láthatjuk, hogy a felelősségteljes pozíció betöltésével kevéssé bízzák meg a nőket. Akárcsak a gazdaságirányításban, a politikai vezetésben, kormányzati pozíciók betöltésében is a skandináv nők járnak az élen. Dániában, Norvégiában és Svédországban a miniszterek több mint 16 százaléka nő. Az összes tervgazdasággal és felülről irányított „emancipációs” mozgalommal rendelkező ország a lista végén helyezkedik el a női miniszterek száma a tekintetében, Románia kivételével, ahol 6 női miniszter volt a kormányban. (2. táblázat)

II. Munkavállalók és vezetők Magyarországon

A magyar női vezetők helyzetéről nehéz teljes képet alkotni, ugyanis a fellelhető statisztikai adatok nem elégségesek e társadalmi csoport kimerítő statisztikai és szociológiai jellemzésére. A nők munkavállalásával kapcsolatos kutatások sem fordítottak erre a területre elegendő figyelmet. A következőkben egyrészt a Központi Statisztikai Hivatal adatközléseire, illetve ezek másodlagos elemzéseire támaszkodunk, másrészt pedig az OTKA által támogatott „A vezetők rekrutációja, identitás-tudata és értékorientációi” című kutatás eredményeiből rajzoljuk fel a gazdasági elitbe bekerült nők családi-társadalmi hátterét.

A vezetők helyzetének statisztikai elemzése előtt azonban feltétlenül meg kell határozni a csoport helyét a munkavállalók egészén belül.

1. A női és férfi keresők számának alakulása

A gazdaságilag aktív férfi népesség száma a hetvenes évek során már nem emelkedett tovább, ezzel szemben a női kereső népesség a nyolcvanas évekig folyamatosan bővült. A gazdasági visszaeséssel, a munkanélküliség megjelenésével a férfi és női munkavállalók száma egyaránt csökkenni kezdett. A munkanélküliség azonban a férfiakat — a nemzetközi tendenciákkal ellentétben — némileg nagyobb arányban érintette. Ezek a tényezők együttesen vezettek ahhoz a tényhez, hogy ma a kereső népesség kb. 46 százalékát alkotják nők. (3. táblázat)

A nők növekvő foglalkoztatottsága következtében az aktív női keresők aránya a 15–55 éves (=munkavállalási korú) női népesség egészéhez képest emelkedett, de nem érte el a férfiaknál tapasztalt értéket. Ennek a relatív lemaradásnak fontos tényezője, hogy a munkavállalási korú nők csaknem egytizede gyermekgondozási segélyen vagy gyermekgondozási díjon lévő ún. inaktív kereső, aki csak átmenetileg van távol a munkaerőpiacról. A női aktivitási arányszám növekedésének lelassulása mögött tehát a gyes 1967. évi és a gyed 1985. évi bevezetését is felfedezhetjük okként. (4. táblázat)

2. Nők a felsőfokú oktatásban

Az utóbbi évtizedekben a felsőfokú oktatási intézmények hallgatói között fokozatosan emelkedett a nők aránya, bár a nemek szerinti szegregáció mértéke mindvégig jelentős maradt. A nők aránya mindazonáltal egyre magasabb lett, és eléri a férfiak arányát azokon a főiskolákon és egyetemeken (pl. jogi és közgazdasági), amelyeknek elvégzése a felsőszintű vezetői posztok betöltéséhez kívánatos. (5. táblázat) Ugyanezt mondhatjuk el az egyetemi és főiskolai oklevelet szerzők nemek szerinti megoszlásáról is. (6. táblázat)

A férfiak és a nők közötti iskolázottságbeli különbség tehát jelentősen csökkent, s a férfiak igazán már csak a mezőgazdasági, műszaki és állatorvosi egyetemeken vannak többségben a női hallgatókkal szemben. Az emberi tőke elméletének legfőbb tézise, amely a nemek munkahelyi pozícióiban, keresetében megnyilvánuló különbségeket a kévesebb „befektett” emberi tőkével magyarázza, részben tehát megdőlt. Az 1990-es népszámlálás adatai azonban arra is felhívják a figyelmünket, hogy a női egyetemi hallgatók nagyobb arányban képviseltetik magukat a főiskolai, mint az egyetemi hallgatók között. „Az egyetemi végzettségűeknek csak 35 százaléka nő, szemben a főiskolai végzettségűek esetében tapasztalt 54 százalékkal.” (Hrubos 1993: 10). (7. táblázat)

3. A női vezetők jellemzői⁴

3.1 A női vezetők aránya

Az 1980. és 1990. évi népszámlálás adatainak egybevetése meglepő adatokkal szolgál. Miközben némileg növekedett a nők aránya az aktív keresők között, és ezzel párhuzamosan a szellemi foglalkozásúak körében, ennél sokkal nagyobb arányban, harminc százalékkal (!) nőtt a nők aránya a vezetők és irányítók között. 1980-ban a pozíciók egynegyedét, 1990-ben pedig egyharmadát töltötték be nők. (Akár az emancipációs törekvések sikereként is lehetne értelmezni azt az arányeltolódást, amely a vezetők és irányítók csoportjában a nők javára bekövetkezett.) Ez számokban kifejezve 1980-ban 101 ezer, 1990-ben 132 ezer nőt jelentett, a férfi vezetők és irányítók száma ez idő alatt 285 ezerről 260 ezerre csökkent. (8. táblázat)

Vajon mi az oka annak, hogy csaknem 30 százalékkal emelkedett a nők aránya a vezetők és irányítók között? A magyarázatot keresve, valószínűleg lényeges szempont, hogy a fentiekben említett munkaerőpiaci folyamatok eredménye, azaz a férfi keresők számának csökkenése és a női foglalkoztatás kiszélesedése megváltoztatta a nemek arányát a kategórián belül. Javította a nők esélyeit az is, hogy egyre többen vettek részt a felsőfokú oktatásban. A harmadik tényező pedig az, hogy a vezetőknek és az irányítóknak a hierarchiában alacsonyabban elhelyezkedő csoportjaiban gyakrabban találhatunk nőket, míg a felső szintű vezetők körében ritkábban. (9. táblázat)

Feltételezhető továbbá, hogy a férfi vezetők 1990-ben már inkább a magánszektor választották az állami szektor vezető állásaival szemben. Sejtésünket alátámasztja, hogy

különösen a nőkhöz viszonyítva jelentősen megnőtt a vezető beosztást jelentő foglalkozások esetében is az „önálló” besorolású férfiak száma. (Például: műszaki igazgató, üzemvezető, vállalati igazgató, kereskedelmi és vendéglátóipari üzletvezető.)

Az adatokból kiderül, hogy 1980 és 1990 között emelkedett a nők aránya a gazdasági élet vezető pozícióiban (műszaki, vállalati igazgatók, szövetkezetek, üzletek vezetői), és jelenlétük aránya már nem elhanyagolható. Még ennél is nagyobb mértékben emelkedett azonban arányuk a közigazgatás vezető posztjain: a központi államigazgatási szervek vezetői között megduplázódott az arányuk, és e csoport egyharmadát képezik. A tanácsai igazgatásban pedig 10 vezető közül négy nő. A politikai szervezetek (párt- és tömegszervezetek) vezetői között is csaknem eléri a 40 százalékot a nők aránya. Mindezek a változások akkor történtek, amikor a magyar parlament tagjai között 7 százalékra csökkent a női képviselők száma. (10. táblázat)

3.2 Vezetők és korcsoportok

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a női vezetők és irányítók többsége 30–55 év közötti, a férfiak ennél némileg fiatalabbak. A férfiak tehát korábban kerültek a vezetői és irányítói pozícióba, és — részben a magasabb nyugdíjkorhatár miatt — tovább vannak felelős beosztásban. (11. táblázat) Az életkori eltolódással kapcsolatos megállapítást alátámasztja a gazdasági elit körében végzett kutatás is (ezt a későbbiekben, a 4. pont alatt ismertetjük). Az adatok azt jelzik, hogy a nők számára jelentős problémát okozhat a karrier és a magánélet, a családalapítás összehangolása, mivel mindkettő kialakítása, formálása hozzávetőleg ugyanarra az időszakra, a munkába állás utáni néhány esztendőre esik. A kevesebb konfliktussal járó megoldást sokszor az jelenti, ha a szakmai előrehaladás átmenetileg háttérbe szorul, s ez is hozzájárulhat ahhoz, hogy a nők a szervezeti hierarchiának többnyire csak az alacsonyabb fokaira jutnak el. Ezzel azonban nem állítjuk azt, hogy a döntésben érintett nők számára ez a dilemma a fentiekben leírt módon tudatosul. Inkább az a feltevésünk, hogy a kérdés a társadalmi elvárásoknak megfelelő módon oldódik meg, s a karrierjük elején álló nők többnyire kevésbé érzékelik még hátrányukat férfi kollégáikkal szemben.

3.3 Vezetők és iskolai végzettség

Az ÁBMH és a KSH 1983-as adatait elemző vizsgálat azt a feltevést támasztotta alá, hogy nem megfelelő szintű a gazdasági vezetők iskolai végzettsége (Székely 1986). A kutatás fő tanulása az volt, hogy az iskolázottsági szint jelentős emelkedése ellenére sok vezető nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A női gazdasági vezetők pedig még férfi kollégáiknál is sokkal gyakrabban töltöttek be olyan állásokat, amelyekhez nem volt megfelelő iskolai végzettségük. (12. táblázat) A káderpolitikai céloknak és a szakismeret igényének egyidejű megvalósítása tehát nehézségeket okozott.

A fentínél szélesebb csoportot ölel fel az a néhány foglalkozás, amelyekben kizárólag vezetői és irányítói pozícióban lévő emberek dolgoznak. Az adatokból kiderül, hogy a

nagyobb gazdasági és társadalmi egységek élén a vezetők és irányítók többsége rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A legmagasabb iskolai végzettség a központi államigazgatási szervek vezetőit jellemzi. A pozíciót betöltő férfiak 90 százaléka, a nők 79 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A tanácsi igazgatás vezetésében dolgozók legalább 2/3-ának van diplomája. A férfiak és nők közötti iskolázottságbeli eltérés a vállalatok és intézmények vezetői körében a legnagyobb. A férfiak 1/4-e, a nőknek csaknem 1/2-e felsőfokú végzettséget igazoló diploma nélkül tölti be a pozícióját. A legalacsonyabb átlagos iskolai végzettséget a kereskedelem és vendéglátóipar üzletvezetői körében tapasztalhatjuk, ahol a férfiak 12–14 százaléka, a nők 5–8 százaléka rendelkezik diplomával. Ezekre a csoportokra a középiskolai végzettség a jellemző. A kereskedelem és a vendéglátóipar különösen fontos területe a női vezetők és irányítók foglalkoztatásának. A vezetők és irányítók csoportját alkotó 132 ezer nőből 23 ezer itt található. Ebben szerepe van az új vállalkozásoknak is, mivel a nők szívesen kezdik vállalkozásaikat ezen a két területen. (13. táblázat)

3.4 Vezetők és keresetek

Akárcsak a férfi és a női aktív kereső népesség egészében, éppúgy a vezetők körében is feltűnő a nemek szerinti kereseti különbség. 1991-ben a szellemi foglalkozásokban dolgozóknál a férfiak és a nők havi bruttó átlagkeresetének különbsége a vállalati szférában 36,6 százalékos, a költségvetési szférában 33,2 százalékos volt a férfiak javára (Kereseti arányok 1993: 9. tábl.).

A férfi és a női vezetők fizetési kategóriák közötti eloszlását vizsgálva feltűnő, hogy míg a férfiaknak csaknem a fele, addig a nőknek alig több mint egynegyede tartozik a legmagasabb kategóriába. (14. táblázat) Mik az okai a férfi és a női vezetők jelentős keresete között tapasztalható jelentős eltéréseknek?

3.4.1 A kereseti különbség földrajzi tényezői

A főváros és a vidék közötti kereseti lehetőségek már korábban is közismertek voltak. Talán az is ismert, hogy a nők esetében még nagyobb a lemaradás, mint a férfiaknál. A kereseti statisztika alapján három kategóriát különböztetünk meg: Budapest, vidéki városok, községek. Mindhárom csoportban 1/4–1/3 a női vezetők aránya. A vezetői pozíciókban elérhető jövedelmet vizsgálva a fővárosból a kisebb települések felé haladva egyre kisebb az elérhető havi kereset (mindkét nem esetében), és egyre nagyobb a nők kereseti lemaradása. Míg a községekben élő férfi vezetők a fővárosi férfi vezetők keresetének 76 százalékat érik el, addig a nők esetében a községekben élő női vezetők a fővárosi női vezetők keresetének 63,7 százalékat. *A vidéken élő női vezetők tehát többszörösen is hátrányos helyzetben vannak: egyrészt férfi kollégáikhoz, másrészt a fővárosi női vezetőkhez képest is nagy a kereseti lemaradásuk.* (15. táblázat)

A több mint 50 főt alkalmazó vállalatoknál, szervezeteknél, vállalkozásoknál és a költségvetési intézményeknél végzett kereseti adatfelvétel világít rá legélesebben a férfi és női vezetők közötti kereseti különbségek okaira. A kereseti adatok standardizálása eredményeképpen ugyanis azt láthatjuk, hogy „...viszonylag kicsi az azonos beosztási (vezetési) szinten belül a bérek nemek közötti különbsége”. (Kereseti arányok 1993: 8). Az összes szellemi dolgozóra érvényes, fentiekben említett több mint 30 százalékos kereseti különbség lényegesen csökken, ha csak a vezetők és irányítók adatait elemezzük. (16. táblázat) (Ugyanez a jelenség érvényes az 50 főnél kevesebb embert foglalkoztató gazdálkodó szervezetek kereseti adataira is.) Az első feltűnő jelenség az, hogy a költségvetési szférában nagyobbak a nemek szerinti kereseti különbségek, mint a vállalati szférában. A másik — kevésbé meglepő — tény pedig az, hogy a vezetők körében a hierarchián felfelé haladva egyrészt csökken a nők aránya, másrészt növekszik a kereseti eltérés. A legmagasabb vezetői pozíciókba csak kevés nő jutott be.⁵ Ezzel visszaértünk a probléma gyökeréhez: *nem az adott vezetői pozícióban meglévő kereseti különbségek a jelentősek. A különbségek döntő része a beosztási szintek nemenként eltérő létszámarányából adódik.*

A magyar adatok sajnos nem nyújtanak lehetőséget arra, hogy kiszámítsuk a vezető pozícióban lévő nők családjában az egy főre eső havi keresetet. Külföldi kutatások azt mutatták, hogy a női vezetők háztartásai anyagilag jóval kedvezőbb feltételek között vannak, mivel kétszer annyi havi jövedelemmel rendelkeznek, mint azok a családok, ahol a férj van vezető beosztásban. (Rosener 1990).

4. Nők a gazdasági elitben⁶

A továbbiakban a népszámlálás „vezetők és irányítók” statisztikai kategóriájánál jóval szűkebb, s ezért homogénebb csoportját vizsgáljuk, amikor figyelmünket a gazdasági élet talán legvitatottabb, de a legnagyobb érdeklődéssel övezett csoportja, a gazdasági elit tagjai felé fordítjuk. Az 1990-ben végzett kutatás során a gazdasági eliten belül a nők aránya 16 százalék volt. Ez pontosan megfelel a fentiekben említett „vezető A” kategóriában tapasztalt aránynak, s egyben a nemzetközi eredményeknek is.

A gazdaság felső szintű vezető pozícióiban mindegyik vezető rendelkezik a szükséges felsőfokú, azaz főiskolai vagy egyetemi végzettséggel. A nők és a férfiak a gazdasági eliten belül is erőteljesen differenciálódnak beosztási szintek szerint: a vizsgált mintában a férfiak 30 százaléka dolgozott vezérigazgatói vagy helyettesi beosztásban, míg a nők közül mindössze 5 százalék. Ezzel szemben a nők 25 százaléka osztályvezető volt, míg a férfiaknak csak 9 százaléka. A karrierutak elemzéséből az is kiderült, hogy a férfiak előbb hozzákezdtek karrierjük építéséhez, mint a nők. A nők ugyanis csak 31–40 éves koruk között szerezték meg első vezetői pozíciójukat, ezzel szemben a férfiak csaknem 2/3-a már 30 éves kora előtt vezető volt. (Ez összhangban van a vezetők és irányítók kategóriájában tapasztaltakkal.)

Nemcsak a beosztást, hanem a magánéletet illetően is hátrányos helyzetben vannak a vezető pozíciót betöltő nők. Az általunk felkeresett női és férfi vezetők családi állapotában jelentősek az eltérések. A vezető beosztású férfiak jobb esélyekkel indulnak a házassági piacon, mint a velük egyidős férfi népesség: az átlagosnál magasabb a házassági arányszámuk: 92 százalék volt házas és 6 százalék elvált. A nőknél éppen ellenkező a helyzet, ők az azonos korcsoportú női lakossághoz képest „lemaradásban” vannak: a női vezetők 2/3-a volt férjnél, 1/4-e elvált, és 1/10-e maradt hajadon. Már ezekből az arányokból is következik, hogy a női vezetőknel az átlagos gyermekszám is kisebb. A fentiek következményeként a nők kisebb kiterjedésű, kevesebb személyből álló háztartásokban élnek, és lényegesen gyakrabban élnek egyedül, mint a férfi vezetők. A nemek szerinti különbségeket illetően a szociológiai elemzés egyik fő következtetése az, hogy a női vezetőknek mindenkor nagy árat kell fizetniük azért, hogy ebben a férfias világban a férfiakéhoz hasonló pozícióba juthassanak, illetve a hierarchián előre haladhassanak.

5. Két választás Magyarországon: nők a politikában⁷

Az elmúlt évtizedekben gazdaságpolitikai és ideológiai szempontok együttesen alakították a nők munkavállalását. Az intézkedések egyik fontos célja a nők iskolázottságának emelése és a vezetők közötti arányuk növelése volt. Miként a fenti táblázatok megmutatták, folyamatosan bővült a női vezetők jelenléte a gazdaságban, a közigazgatásban, a párt- és tömegszervezetekben. De ahogy arra már az iskolai végzettség elemzése során is rámutattunk, nem volt mindig sikeres a politikai megbízhatóság és a szakmai hozzáértés összeegyeztetése. A vezetői pozíciókba felemelt „dísz-nők” sokat ártottak a nők valódi egyenjogúsításának. Az erőltetett emancipációnak ez a formája kétségtelenül vétkes abban, hogy komoly előítéletek alakultak ki a karrier-orientált nőkkel szemben.

A férfiak és a nők társadalmi és politikai szerepének megítélése már a rendszerváltás előtt is nagyon tradicionális volt a magyar társadalomban. (Tóth 1990). A férfi és női szférák (közélet vs. magánélet) szétválasztásának határozottan konzervatív igényként értékelhetjük az önkormányzati és különösen a parlamenti választásokat. Jelentősen csökkent a nők közéleti szerepvállalása. Minél magasabb beosztást és minél nagyobb lélekszámú települést vizsgálunk, annál kisebb az esélye annak, hogy nő tölti be a posztot. 1990-ben az önkormányzati képviselők körében azt tapasztalhattuk, hogy a parlamenti képviselőkhez és a polgármesterekhez viszonyítva itt volt a legmagasabb a testületbe bekerülő nők aránya, átlagosan több mint 15 százalék. A polgármesterek között már lényegesen kisebb az arányuk, 10 százalék körüli. (17. táblázat) A parlamenti választások esetében a képviselőjelöltek 9 százaléka, a megválasztott képviselők 7,3 százaléka volt nő. A legtöbb női képviselőt a Hazafias Választási Koalíció jelölte, ezen kívül már csak a Fidesz és az SZDSZ jelöltjei között volt több mint 10 százalék nő. Mivel a választások során a fenti három politikai szervezet közül kettő jutott be a parlamentbe, s mindkettő ellenzékbe, így az sem meglepő, hogy a parlamentbe bekerült

nők aránya is nagyon alacsony. (18. táblázat) A parlamenti frakciók közül a kormány-pártokban a legalacsonyabb a női képviselők aránya, egyik párt esetében esetében sem éri el az átlagos 7,3 százalékot. Az ellenzéki pártokban már magasabb a női képviselők aránya, és az MSZP-ben eléri az országgyűlési átlag kétszeresét, 15 százalékot. (19. táblázat)

Nem pusztán a társadalom szavazott arra, hogy a férfiak kezében legyen az ország sorsa, hanem a kormányalakítás és -átalakítások során sem törekedtek arra, hogy a nők sajátos érdekei is képviselthez jussanak. Még jelképes szerepet is alig kaptak a nők a végrehajtó hatalomban. Az 1990-ben megalakított kormányba mindössze egy (tárca nélküli) női miniszter került be. A minisztériumok felső szintű vezetésében is elenyésző a női jelenlét, összesen 4 főre korlátozódik. (20. táblázat)

III. Következtetések

A tanulmány a női vezetőknek a gazdaságban és társadalomban elfoglalt helyéről adott áttekintést, elsősorban a nemzetközi és a magyarországi statisztikai adatforrásokra támaszkodva.

A nemzetközi adatok és a magyar tendenciák megegyeznek abban, hogy egyre több nő kerül vezetői és irányítói pozícióba, számuk és arányuk egyaránt növekszik a csoporton belül. Ennek ellenére nem egyenlő a férfiak és a nők esélye arra, hogy a beosztási hierarchia magasabb szintjein elhelyezkedő felső vezetői foglalkozásokba kerüljenek.

A férfiak és a nők közti esélykülönbségeket nem indokolhatjuk eltérő iskolai végzettségükkel, mivel a műszaki egyetemek és főiskolák kivételével a női hallgatók száma eléri a férfi hallgatók számát. A férfiak nagyobb esélyét a két nem eltérő gazdasági aktivitására sem lehet visszavezetni, mivel az aktív kereső népességnek csaknem felét nők alkotják.

A nők karrier-esélyeit lényegesen csökkenti, hogy egybeesik a családalapítás és a karrierépítés időszaka. Ezt alátámasztja a férfi és női vezetők korcsoportok szerinti megoszlása is, másrészt a családi állapotra vonatkozó adatok elemzése.

Mivel a nők kisebb eséllyel jutnak be a magasabb presztízsű és felelősségű vezetői állásokba, mint a hierarchia alacsonyabb vezetői posztjaira, ezért a vezetők csoportján belül tapasztalt kereseti eltérések is nagynak tűnnek. A beosztási szintek szerinti standardizálás azonban a különbségek legnagyobb részét eltünteti.

Nagyon kis mértékű a nők jelenléte a politikai vezetésben. A parlament, a kormányzat és a helyi önkormányzatok összetételét vizsgálva feltűnik, hogy a nagy felelősségű, nagyobb településeken betöltendő pozíciókba aránytalanul gyakrabban kerülnek férfiak, mint nők.

A gazdasági elit körében folytatott kutatás azt bizonyította, hogy a nők még ezen a csoporton belül is inkább csak az alacsonyabb posztokat foglalhatják el. A női vezetőknek ráadásul nagy árat kell fizetni a karrierért, családi életük sokkal kevésbé tűnik kiegyensúlyozottnak, mint a férfi vezetőké.

Úgy tűnik tehát, hogy a társadalom nem jutalmazza, nem értékeli azokat a nőket, akik a tradíciók ellenében karriert futnak be. Az elmúlt évtizedekben a felülről szervezett, erőltetett egyenjogúsítási törekvések a kíváncsisággal ellentétes hatást értek el. A társadalmi-gazdasági rendszer nem bátorítja a nőket vezetői poszt betöltésére, a tradicionális elvárások uralkodnak a nőkkel szemben. A nőkre többé-kevésbé egyértelműen felismerhető nyomás nehezedik, amely szinte válaszüti elé állítja őket: a családot vagy a karriert válasszák. Ritkán nyílik arra lehetőség, hogy a nők úgy érezzék, nem kell választaniuk a munka és a család között, hanem a két terület összehangolható. Az elkészítendő életút-interjúk hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy jobban megismerjük és megértsük ezeket a nőket a választásait.

Jegyzetek

- 1 Az 1970-es párthatározatot és végrehajtását lásd Nőpolitikai dokumentumok 1970–1980. 1981. Budapest: Kossuth
- 2 A nemzetközi statisztikák, ez esetben az ILO adatainak használhatóságával szemben komoly fenntartások vannak, amelyek a jelenlegi írásban is megerősítést nyernek. Az adatok összevethetősége mindig kétségeket ébreszt a kutatóban, már csak az országok eltérő népszámlálási gyakorlata miatt is. Éppen ezért a nemzetközi statisztikai adatokat igyekszünk kiegészíteni egyéb forrásokból származó, egyes országokra vonatkozó adatokkal.
- 3 Az adatbázis legnagyobb hiányossága az, hogy 1989-es információkat tartalmaz, az azóta eltelt 4 esztendő változásait, országok megszűnését, szétválását és létrejöttét már nem kíséri nyomon.
- 4 A népszámlálási adatfelvételi gyakorlat a szellemi foglalkozású dolgozókat 3 fő csoportba sorolja: vezetők és irányítók, beosztott ügyintézők, beosztott ügyviteli dolgozók. Részletesebb bontás hiányában az alábbiakban a vezetők és irányítók meglehetősen heterogén csoportját fogjuk elemezni.
- 5 A beosztási hierarchia legfelső szintjén elhelyezkedő „Vezető A” kategória korántsem homogén. A vezérigazgatótól a főmérnökig és főkönyvelőig terjedő beosztásokat foglalja magában. Ugyanez az inhomogenitás érvényes a többi összevont beosztási kategóriára is.
- 6 A gazdasági elit kifejezés a gazdasági élet és a gazdaságirányítás legfelső szintjén található pozíciókat betöltő egyénekre utal. A bevezetőben említett „A vezetők rekrutációja, identitás-tudata és értékorientációi” című OTKA-kutatást Lengyel György és Rozgonyi Tamás vezetésével az MTA Szociológia Intézete és a BKE Szociológia Tanszéke végezte 1990 tavaszán. A kutatás során a gazdasági elit három almintáját vizsgáltuk: 1. a gazdaságirányítás (Pénzügyminisztérium, Ipari Minisztérium, Országos Tervhivatal) felső szintű vezetése; 2. a banki szféra felső szintű vezetése; 3. az állami tulajdonú iparvállalatok felső szintű vezetése. A feltett kérdésekre összesen 371 fő válaszolt, közülük 61 nő.
- 7 A címet a KSH statisztikai kiadványától kölcsönöztem: *Két választás Magyarországon 1990-ben*.

Felhasznált irodalom

1980. évi népszámlálás. 1981. 22. kötet (Foglalkozási adatok I.) Budapest: KSH
1990. évi népszámlálás. 1992. 3. kötet (Összefoglaló adatok) Budapest: KSH
- Andorka R.—Kolosi T.—Vukovich Gy. (szerk.) 1990. *Társadalmi Riport 1990*. Budapest: TÁRKI
- Andorka R.—Kolosi T.—Vukovich Gy. (szerk.) 1993. *Társadalmi Riport 1992*. Budapest: TÁRKI
- A keresetek színvonala, szóródása és kapcsolata a családi jövedelemmel. 1991. Budapest: KSH
- A nők helyzetének alakulása a KSH adatainak tükrében 1970–1981. 1982. Budapest: SZEKI
- Hrubos Ildikó 1993. *A férfiak és a nők iskolai végzettsége, szakképzettsége* (Kézirat)
- Képviselői Kézikönyv. 1990.
- Kereseti arányok szakképzettségi, illetve beosztási szintek szerinti 1991. 1993. Budapest: KSH
- Két választás Magyarországon 1990-ben. 1991. Budapest: KSH
- Koncz Katalin (szerk.) 1985. *Nők és férfiak — hiedelmek és tények*. Budapest: MNOT—Kossuth
- Kovalainen, Anne 1990. How do male and female managers in banking view their work roles and their subordinates? *Scandinavian Journal of Management*, (6) 2.
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1992. 1993. Budapest: KSH
- Marshall, Judy 1984. *Women Managers — Travellers in a male world*. London: Wiley
- Mohr Katalin (szerk.) 1993. július *A Magyar Közélet Kézikönyve*. MTI Sajtóbank
- Művelődés és Közoktatástügyi Minisztérium Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 1990/91. 1991. Budapest
- Művelődés és Közoktatástügyi Minisztérium Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 1991/92. 1992. Budapest
- Nők a mai magyar társadalomban. 1989. Budapest: KSH
- Parlamenti választások 1990. 1990 Budapest: MTA Társadalomtudományi Intézet
- Powell, Gary N. 1988. *Women & Men in Management Sage*. London
- Preuss, Eva 1987. *Die Frau als Manager — Vorurteile, Fakten, Erfahrungen*. Bern: Paul Haupt
- Rosener, Judy B. 1990. Ways Women Lead. *Harvard Business Review*, Nov–Dec. 119–125.
- Székely Judit 1986. Adalékok a gazdasági szférában dolgozó felsőszintű vezetők iskolai végzettségének elemzéséhez In: *Szociológiai Műhelytanulmányok*, 5. kötet. Budapest: MKKE Szociológia Tanszék
- The Economic Role of Women in the ECE Region Development 1975/85*. 1985. New York: United Nations
- Tóth Olga 1990. *Nézetek, vélemények a nők munkavállalásáról*. (Kézirat)
- Year Book of Labour Statistics 1992*. 1992. Geneva: ILO
- Women in Government: Statistical Extract from the DAW Data Base on Women in Decision-Making 1990*. 1992. Prepared by the Division for the Advancement of Women (DAW), Vienna
- Year Book of Labour Statistics 1992*. 1992. Geneva: ILO

TÁBLÁZATOK

1. táblázat

A nők aránya a munkaerőben (1975, 1984, 1992) és a második foglalkozási főcsoporton belül (1992) (százalékban)*

	1975	1984	1992	második főcsoportban
<i>Nyugat-Európa</i>				
Ausztria	40	41	41	16,4
Belgium	34	38	42	–
Dánia	41	45	46	14,7
Finnország	46	47	47	24,8
Franciaország	37	39	43	–
Hollandia	28	35	40	15,9
Írország	27	29	31	15,1
Luxemburg			36	12,0
Nagy-Britannia	37	40	43	–
Németország	37	39	41	23,3
Norvégia	38	43	45	26,7
Olaszország	30	35	37	–
Svájc	34	35	38	–
Svédország	43	47	48	–
<i>Észak-Amerika</i>				
Kanada	37	41	45	40,8
USA	39	43	45	40,7
<i>Kelet-Európa és Szovjetunió</i>				
Bulgária	47	49		
Csehszlovákia	45	46	47	–
Lengyelország	42	43	45	15,6
Magyarország	44	45	46	58,2
NDK	50	52		
Románia	36	40	46	–
Szovjetunió	51	51		
Belorusszia			49	–
Észtország			50	–
Lettország			50	–
Litvánia			49	–
Oroszország			49	–
Ukrajna			49	–
<i>Dél-Európa</i>				
Görögország	30	31	37	10,1
Jugoszlávia	38	39		
Portugália	38	43	43	18,9
Spanyolország	21	30	36	9,7
Törökország	36	35	31	5,3

Forrás: *The Economic Role of Women in the ECE Region*. 13. o.; *Year Book of Labour Statistics*, 1992. 38–49., 176–193. o.

* Az ILO-statisztika az 1968-as ISCO foglalkozási csoportosítást alkalmazza. Ebben a második főcsoport került elemzésre: „Administrative and managerial workers”, amelynek két, a statisztikákban külön nem megjelenő alcsoportja a „Legislative officials and government administrative”, és a „Managers”.

2. táblázat

Nők a kormányhivatalokban, a végrehajtó hatalom felső szintjein*

ország	minisztériumok		női miniszterek	
	politikai gazdasági jogi	szociális	száma	aránya
				(százalék)
Ausztria	1	3	2	12,5
Belgium	6	1	1	4,8
Bulgária	3	0	1	5,9
Csehszlovákia	0	0	0	0,0
Dánia	15	14	4	16,7
Finnország	0	3	1	7,1
Franciaország	5	1	0	0,0
Görögország	3	4	1	4,3
Hollandia	4	1	1	5,9
Írország	0	2	2	10,0
Jugoszlávia	0	0	0	0,0
Kanada	8	5	6	14,3
Lengyelország	0	1	1	3,7
Luxemburg	0	0	0	0,0
Magyarország	0	1	1	5,3
Málta	0	0	0	0,0
Nagy-Britannia	5	2	1	4,8
Németország (NDK)	11	1	1	2,9
Németország (NSZK)	5	2	2	10,0
Norvégia	8	4	6	33,3
Olaszország	0	1	0	0,0
Portugália	2	1	1	6,3
Románia	17	6	6	13,0
Spanyolország	1	2	2	9,5
Svájc	0	n.a.	0	0,0
Svédország	4	10	6	25,0
Szovjetunió	2	2	1	1,2
Törökország	0	0	0	0,0
USA	29	11	2	10,5

Forrás: *Women in Government*. 6. o

* A minisztériumokban számba vett vezetői pozíciók a miniszteri rangtól a helyettes államtitkárig terjedtek.

3. táblázat

A női és férfi aktív keresők* számának alakulása (ezer fő)

év	férfiak	nők	összesen	nők aránya (százalék)
1970	2 933,5	2 055,2	4 988,7	41,2
1980	2 866,8	2 202,1	5 068,8	43,4
1990	2 513,7	2 013,5	4 527,2	44,5
1992	2 276,5	1 965,3	4 241,8	46,3

Forrás: 1980. évi népsz. 22. kötet, 1. rész, 65. o.

1990. évi népsz. 3. 86–87. o.; Magyar Stat. Zsebk. 1992. 23. o.

* Az adatokban a segítő családtagok is az aktív keresők között szerepelnek.

4. táblázat

A népesség gazdasági aktivitása

év	aktív keresők aránya	
	15–59 éves férfi	15–55 éves női
	népességen belül	
	(százalék)	
1949	89,7	34,5
1960	91,4	53,3
1970	85,6	64,3
1980	85,9	73,2
1984	86,2	73,8
1990	80,4	69,6

Forrás: Andorka et al. 1990. 94. o.; Andorka et al. 1992. 29. o.

5. táblázat

A felsőfokú intézmények nappali tagozatán tanuló nők

	1981		1984	
	szám (ezer fő)	arány (százalék)	szám (ezer fő)	arány (százalék)
összesen	31,8	50,1	34,5	51,7
ebből:				
pedagógiai	6,0	73,4	18,6	73,4
orvostudományi	4,4	56,8	4,1	54,4
egészségügyi	0,9	92,0	1,1	96,3
közigazdasági	3,4	61,5	3,9	64,6
jogi és államig.	1,4	50,8	1,8	57,3
műszaki	3,2	17,6	2,6	15,3
mezőgazdasági	1,5	28,3	1,3	31,2
állatorvosi	0,1	15,8	0,1	19,5

Forrás: Nők a mai magyar társadalomban. 23. o.

6. táblázat

Az egyetemi, főiskolai oklevelet szerzett nők aránya

intézmények	1990	1991
	(százalék)	
Állam- és Jogtud. Egyetem	48,0	48,1
Közgazdaságtudományi Egyetem	50,5	50,3
műszaki egyetemek	18,8	20,0
műszaki főiskolák	15,4	16,0
közgazdasági főiskolák	74,8	71,2
Keresk. és Vendéglátóipari Főiskola	68,5	68,5
Államigazgatási Főiskola	80,7	80,8

Forrás: Művelődés és Közoktatásügyi Minisztérium Statisztikai Tájékoztató. *Felsőoktatás 1990/91.* 155., 160. o.; *Felsőoktatás 1991/92.* 150–173. o.

7. táblázat

A nők aránya a nappali tagozatra beiratkozott hallgatókon belül
1991/1992. tanév

intézménytípus	nők aránya (százalék)
tudományegyetemek:	55,2
ebből:	
jogi karok	52,7
közgazdasági karok	46,6
műszaki egyetemek	15,1
műszaki főiskolák	18,4
közgazdasági főiskolák	67,8
Keresk. és Vendéglátóipari Főiskola	65,4
Államigazgatási Főiskola	68,8

Forrás: Hrubos 1993. 12. o.

8. táblázat

A női vezetők aránya a foglalkozási csoportokban

nők aránya	1980	1990
	(százalék)	
az aktív keresők között	43,4	44,5
szellemi foglalkozásokban	57,7	60,6
irányítók és vezetők között	26,2	33,7
ebből:		
műszaki	8,7	12,1
igazgatási, igazságszolg.		
gazdasági, forgalmi és áruforgalmi	38,0	46,6
egészségügyi és kulturális	47,7	55,0
számveteli, pénzügyi	45,6	46,8

Forrás: 1980. évi népsz. 22. kötet, 228–231. o.; 1990. évi népszáml. 3. kötet, 86–87., 90–91. o.

9. táblázat

A félérgalléros munkavállalók eloszlása a beosztások között

	vállalatok		költségvetés	
	férfiak	nők	férfiak	nők
	(százalék)			
vezető A	5,1	0,9	3,6	0,5
vezető B	7,3	2,1	4,4	0,7
irányító A	8,9	4,2	5,2	1,3
irányító B	12,1	1,9	6,1	4,1
irányító C	29,4	9,4	1,3	2,2
beosztott szellemi	37,2	81,5	79,4	91,2
összes szellemi	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Kereseti arányok... 8. táblázat

10. táblázat

A nők arányának alakulása néhány vezető beosztásban

beosztások	1960	1970	1980	1990
	(százalék)			
műszaki igazgató, váll. főmérnök	1,7	4,2	5,2	7,4
központi államig. szervek vezetői	8,1	11,8	16,4	33,9
tanácsigazgatás vezetői	12,5	15,3	27,9	40,1
párt- és tömegszervezetek	n.a.	n.a.	26,7	38,7
vállalatok, intézmények igazg.	7,4	6,4	15,5	24,6
szövetkezetek vezetői	2,4	2,9	7,4	13,0
kereskedelmi üzletvezetők	n.a.	n.a.	55,4	62,8
vendéglátóipari üzletvezetők	n.a.	n.a.	54,7	51,6

Forrás: A nők helyzetének alakulása ... 33–34. o.; 1980. évi népsz. 22. kötet. 228–231.o.; 1990. évi népszáml. 3. kötet 86–87. o., 90–91. o.

11. táblázat

A vezető és irányító beosztásban lévő férfiak és nők korcsoport szerinti megoszlása

korcsoport	férfiak		nők	
	ezer fő	arány (százalék)	ezer fő	arány (százalék)
14–19	0,6	0,2	0,4	0,3
20–24	6,7	2,6	3,3	2,5
25–29	16,2	6,2	6,7	5,0
30–34	29,8	11,5	16,5	12,5
35–39	45,3	17,5	27,8	21,1
40–49	98,8	38,0	57,5	43,5
50–54	32,7	12,6	17,2	13,0
55–59	25,5	9,8	2,3	1,7
60–	4,2	1,6	0,5	0,4
összesen	259,8	100,0	132,2	100,0

Forrás: 1990. évi népsz. 3. kötet, 86–87. o.

12. táblázat

A beosztások szerinti inkongruencia-arány a gazdasági vezetőknél

beosztás	férfiak		nők	
	összesen	nincs felsőfokú végzettsége	összesen	nincs felsőfokú végzettsége
	(fő)	(százalék)	(fő)	(százalék)
igazgató	3055	28,1	237	45,1
műszaki ig.hely.	1818	14,7	78	34,6
gazdasági ig.hely.	1487	33,3	769	48,4
áruforgalmi ig.hely.	438	29,5	29	27,6
forgalmi, távközl. ig.hely.	54	27,8	3	33,3
egyéb helyettes	693	18,6	89	27,0
Összesen	7545	25,2	1205	44,8

Forrás: Székely Judit 1986. 31.o.

13. táblázat

A legmagasabb iskolai végzettség néhány vezetői és irányítói beosztásban

	férfiak			
	legfeljebb általános iskola	szakmunk. szakiskola	középiskola	felsőfokú végzettség
műszaki ig.				
váll. főmérnök	321	239	2507	6763
központi államig. szervek vezetői	–	1	180	1629
tanácsigazgatás vezetői	73	19	848	2394
párt- és tömegszervezetek vez.	31	19	362	712
vállalatok, intézmények igazg.	237	251	2671	9942
szövetkezetek vezetői	256	184	1674	3583
kereskedelmi üzletvezetők	1794	2471	4943	1309
vendéglátóipari üzletvezetők	740	1352	2594	765
	nők			
	legfeljebb általános iskola	szakmunk. szakiskola	középiskola	felsőfokú végzettség
műszaki ig.				
váll. főmérnök	44	18	192	528
központi államig. szervek vezetői	–	–	254	677
tanácsigazgatás vezetői	35	7	717	1521
párt- és tömegszervezetek vez.	27	8	284	391
vállalatok, intézmények igazg.	217	73	1690	2303
szövetkezetek vezetői	48	19	458	326
kereskedelmi üzletvezetők	4122	5281	7302	878
vendéglátóipari üzletvezetők	1338	962	2651	436

Forrás: 1990. évi népsz. 3. kötet, 102–103. o.

14. táblázat

A vezetők megoszlása fizetési kategóriák szerint

	férfi vezetők	női vezetők
	(százalék)	
3001–4000 Ft	–	1,6
4001–5000 Ft	0,2	3,5
5001–6000 Ft	1,3	4,4
6001–7000 Ft	1,3	3,7
7001–8000 Ft	3,0	8,8
8001–10000 Ft	13,7	14,1
10001–12000 Ft	13,7	16,6
12001–15000 Ft	22,2	19,6
15000 Ft felett	44,6	27,7
	100,0	100,0

Forrás: A keresetek színvonala...61., 63. o.

15. táblázat

A vezetők havi bruttó keresete a településcsoportok szerint (Ft)

	férfiak	nők	női/férfi kereset	mők aránya a csoportban
	(fő)		(százalék)	(százalék)
Budapest	17 827	14 797	83,0	35,4
vidéki városok	15 076	11 500	76,3	27,6
községek	13 549	9 419	69,5	33,7
országos	15 678	12 334	78,7	31,6

Forrás: A keresetek színvonala... 23–24. o.

16. táblázat

A vezetői és irányítói beosztásban dolgozó nők havi bruttó átlagkeresete a férfiak keresetének százalékában

	keresetek aránya (százalék)	kők aránya (százalék)
50 fő feletti, vállalati rend szerint gazdálkodók		
vezető A	85,5	15,0
vezető B	96,3	22,3
vezető C	101,4	32,1
irányító A	97,4	13,6
irányító B	80,1	24,2
költségvetés		
vezető A	73,9	12,2
vezető B	84,4	13,7
vezető C	88,6	20,0
irányító A	72,9	40,2
irányító B	76,7	62,9

Forrás: Kereseti arányok... 1991 8. és 9. táblázat

17. táblázat

Az önkormányzati választásokon megválasztott képviselők és polgármesterek

	férfiak	nők	összesen
<i>önkormányzati képviselők</i>			
10 ezer főnél kisebb lélekszámú település			
(fő)	15 253	2 907	18 160
(százalék)	84	16	100
10 ezer főnél nagyobb lélekszámú település			
(fő)	2 513	377	2 890
(százalék)	87	13	100
<i>polgármesterek</i>			
10 ezer főnél kisebb lélekszámú település			
(fő)	2 082	263	2 345
(százalék)	86	14	100
10 ezer főnél nagyobb lélekszámú település			
(fő)	115	4	119
(százalék)	97	3	100

Forrás: Két választás Magyarországon 1990-ben. 2.1.1. és 2.2.1. táblázat

18. táblázat

A parlamenti képviselőjelöltek száma és megoszlása, 1990

	férfiak	nők	nők aránya a jelöltek között	nők megoszlása a pártok
	(fő)			(százalék)
MDF	400	25	5,9	7,9
FKgP	313	20	6,0	6,3
KDNP	189	16	7,8	5,1
SZDSZ	297	39	11,6	12,3
Fidesz	170	26	13,3	8,2
MSZP	364	40	9,9	12,7
független	175	15	7,9	4,7
MSZDP	201	26	11,5	8,2
MSZMP	199	20	9,1	6,3
HVK	272	48	15,0	15,2
Agrárszövetség	228	10	4,2	3,2
Magyar Néppárt	152	13	7,8	4,1
Vállalkozók Pártja	120	11	8,4	3,5
egyéb	111	7	5,9	2,3
összesen	3191	316	9,0	100,0

Forrás: Két választás Magyarországon 1990-ben. 1.1.1. táblázat

19. táblázat

A parlamenti képviselők száma és megoszlása 1990

	férfiak	nők	nők aránya a frakcióban
	(fő)	(fő)	(százalék)
MDF	156	8	4,9
FKgP	41	3	6,8
KDNP	20	1	4,8
SZDSZ	84	8	8,7
Fidesz	19	2	9,5
MSZP	28	5	15,1
független	10	1	9,1
Összesen	358	28	7,3

Forrás: Parlamenti választások 1990. 600–607. o.

20. táblázat

A minisztériumok vezetőinek nemek szerinti megoszlása

	1990		
	férfiak	nők	nők aránya
	(fő)	(fő)	(százalék)
miniszter	13	0	0,0
államtitkár	23	1	4,3
helyettes államtitkár	39	3	7,7
Összesen	75	4	5,2
	1993		
miniszter	13	0	0,0
államtitkár	26	3	11,5
helyettes államtitkár	44	1	2,3
Összesen	83	4	4,8

Forrás: Képviselői Kézikönyv. 125–130. o.
Mohr 1993. 52–57. o.